

BATAKIAI

PARENGĖ JURGIS ŽELVYS

Batakių herbas.
Dailininkas Juozas Galkus

Nuotraukos Danutės Mukienės

Batakių – vienas iš Tauragės rajono seniūnijų centrų, įsikūręs aukštame Ančios (dešiniojo Jūros–Šešuvies intako) dešiniajame krante, prie senojo Tilžės–Rygos kelio ir užtvenkto Ūkio upelio. Nuo Tauragės iki Batakių – 20 kilometrų. 3 km nuo miestelio – geležinkelis Tilžė–Radviliškis. Iš viso šioje seniūnijoje gyvena apie 1 800 žmonių, daugiausiai – Batakiuose (apie 300).

Miestelyje (jo pietinėje dalyje, Ančios ir Ūkio upelių santakoje) dunkso Batakių piliakalnis. Jis vietinių gyventojų dažnai Pilute, Pilaite, Švedų kalnu vadinamas. Tai valstybės saugomas archeologijos paminklas. Spėjama, kad ant jo kadaise stovėjo pilies-slėptuvės paskirtį turėjusi Žemaičių Aukaimio pilis. Ją kryžiuočiai sunaikino 1328–1329 m. vykusiu puolimu metu. Po šių įvykių pilis nebebuvo atstatoma. Šių vietų istorinę reikšmę mums primena tik gražiai tvarkoma piliakalnio teritorija. Yra išlikę žinių, kad šiose vietose, ties Aukaimiu, 1345 m. vykusiam mūšyje kryžiuočiai įveikė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo vadovaujamą kariuomenę. Vėlesniais metais čia gyveno paskutinysis Krivių Krivaitis Gintautas – jis šiose vietose įsikūrė po to, kai 1387 m. Lietuvoje buvo įvesta krikščionybė.

Batakių seniūnijos teritorijoje yra 32 kaimai. Dalis jų jau ištuštėję. Tai Karteniai, Karklotė, Santakai, Šidagai, Užšešuviai.

Legendos pasakoja, kad ant Batakių kalno yra stovėjęs dvaras. Jo šeimininkai buvę labai gobšūs, todėl vieną dieną jų dvaras skradžiai žemėn prasmegęs.

Šalia piliakalnio, pietinėje jo pusėje, už pylimo griovio, yra buvusios senovės gyvenvietės teritorija.

Batakių gyvenvietė pradėjo formuotis XV–XVI a. pradžioje ir iš pradžių pretendavo į vieną svarbiausių šio regiono centrų.

Šiandien Batakių miestelis – urbanistikos paminklas. Jo planas linijinis, centrinė aikštė grįsta akmenimis. Tokia gyvenvietė čia susiformavo XVI a. II pusėje. Nuo to laiko planas nedaug kuo pasikeitė.

Batakių rašytiniuose šaltiniuose pradami minėti jau XV a. I p. – 1448 metais.

XIII–XV a. šias apylinkes nuolat alindavo kryžiuočiai.

1503 m. rašytiniuose šaltiniuose pradamas minėti Batakių dvaras. Yra pagrindo manyti, kad jis buvo įkurtas XIV amžiuje. XVI a. dvarą valdė Chrzastauskiai.

1509 m. gegužės 31 d. Trakų kaštelionas, Žemaičių seniūnas Stanislovas Jonaitis Kęsgaila Batakių bažnyčiai suteikė fundaciją. S. J. Kęsgailos lėšomis pastatyta bažnyčia turėjo Švč. Trejybės, Šv. Onos, Trijų karalių, Šventųjų Stanislovo, Mikalojaus, Kotrynos ir Barbaros titulus. Pirmasis čia dirbęs kunigas buvo Jonas.

1528 m. Batakių buvo valsčiaus centras.

1529–1567 m. Batakių buvo Lietuvos privilegijuotų miestų sąrašas.

1551 m. Batakių savo laiške Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui mini Martynas Mažvydas. Jis rašo, kad Ragainės parapijiečiai dalyvauja kitoje Nemuno pusėje, įvairiose katalikų bažnyčiose vykstančiuose atlaiduose, tarp jų ir Batakiuose, kur rengiama Šv. Onos šventė.

XVI a. II p. Batakių Romos katalikų bažnyčia pažymėta tuo laikotarpiu darytame gyvenvietės plane.

1567 m. Seimas Batakiams nurodė į išdą mokėti 8 kapas grašių sidabrinės mokesčio.

1578 m. Batakių seniūnu buvo Jonas Bonifacas Pacas.

1585 m. Batakių šeimininkais tapo Magdalena ir Jonas Šemetos. Tais metais Batakių klebonu dirbo Albertas.

1589 (1599 ?) Batakiuose klebono pareigas ėjo Jokūbas Ilinskis, o 1613 m. – klebonas Valentinas Venckevičius.

XVII a. pr. Batakiuose pastatyta nauja (antroji) bažnyčia (kai ku-

Batakių prie užtvenkto Ūkio upelio

Viršuje – Batakių piliakalnis, dešinėje – laipteliai ant Batakių piliakalnio

riuose rašytiniuose šaltiniuose nurodoma, kad 1614 m. senoji medinė buvo perstatyta ir padidinta). 1614 m. ši bažnyčia konsekruota. Yra išlikęs 1621 m. vasario 16–17 d. Batakių bažnyčios aprašymas. 1631 m. Batakiuose klebono pareigas neseniai buvo pradėjęs eiti Dovydas Milkontas. Vėliau jis buvo Skilandžių bažnyčios klebonas. 1637 m. Batakių klebonu jau dirbo Kristupas Stšalkovskis. 1641 m. Batakių klebonui priklausė kelios karčemos. 1644 m. prie Batakių bažnyčios pastatyta špitolė. 1648 m. Batakiuose veikė parapijos mokykla.

(Nukelta į 20 p.)

Batakių piliakalnis

Nuotraukose: dabartinė Batakių šv. Onos Marijos Motinos katalikų bažnyčia (senoji 1823 m. pastatyta varpinė su 1989 m. pristatyta bažnyčia)

1970 m. sudegusios Batakių katalikų bažnyčios didysis altorius ir vargonai 1966 m. Mečislovo Sakalausko nuotraukos

(Atkelta iš 19 p.)

1663 m. Batakių klebonu tapo Simonas Ambrazevičius. Apie 1669 m. Batakių klebonu pradėjo dirbti Kazimieras Kosakovskis.

1680 m. Batakiuose gyveno 36 šeimos.

1691 m. Batakių bažnyčioje įsteigta Šv. Onos brolija.

XVII a. pab. Batakių parapijos klebono pareigas ėjo Martynas Jakševičius (?), kuris kaip šios parapijos klebonas rašytiniuose šaltiniuose minimas 1694–1697 m., o XVIII a. pr. – Laurynas Butminas.

1709–1721 m. Batakių klebonas buvo Mykolas Gronskis. Nuo 1724 m. Batakiuose vykdavo savaitiniai turgūs.

1733 m. Batakių seniūnas buvo Lietuvos išdininkas Jonas Adakauskas.

Nuo 1740 m. Batakių buvo dekanato centras, po 1927 m. pertvarkymų dekanato centras perkeltas į Tauragę.

Rusų caras Batakius 50-čiai metų buvo atidavęs Mirskiems. Iš Mirskių dvaras perėjo valdžios žinion.

Prieš 1747-uosius metus Batakių parapijoje klebono pareigas ėjo Juozapas Grincevičius. 1755 m. Batakių parapijos kamendorius buvo Juozapas Želvovičius.

1755 m. gyvenvietėje prie bažnyčios jau stovėjo klebonija ir varpinė. Klebonija buvo pasukta galu į šiaurę, už jos – sena karčema („šinkas“) ir neseniai pastatytas bravoras. Varpinė, špitolė, bažnyčia ir klebonija buvo medinės.

Viršuje – sudegusios Batakių katalikų bažnyčios sakykla 1966 m. Mečislovo Sakalausko nuotrauka. Apačioje – kryžius dabartinės Batakių bažnyčios šventoriuje. Danutės Mukienės nuotrauka

Batakių šv. Onos Marijos Motinos bažnyčia nuo varpinės pusės

Nauja Batakių šv. Onos Marijos Motinos bažnyčia ir špitolė buvo pastatyta 1766–1768 m., klebonu dirbant Juozapui Nementovskiui (kai kuriuose rašytiniuose šaltiniuose nurodoma, kad tais metais bažnyčia buvo tik perstatyta). Batakių bažnyčia garsėjo barokinio stiliaus puošyba ir ilgą laiką buvo rodoma kaip seniausias liaudiškojo baroko pavyzdys Lietuvoje. Centriniam bažnyčios altoriuje buvo iš medžio XV–XVI a. padaryta šv. Onos horeljefinė kompozicija. Ši bažnyčia sudegė 1970 m. vasarą (teigiama, kad buvo padegta).

1774 m. Batakių parapijai priklausė 2 269 tikintieji. Tais metais Batakių parapijos klebono pareigas perėmė Laurynas Butminas. Tų pačių metų gegužės mėnesį klebonu jau dirbo Kazimieras Kondratas, kuris žinomas ir kaip Smolensko vyskupijos kanauninkas.

1784 m. spalio 5 d. Batakiuose klebono pareigas po K. Kondrato mirties pradėjo eiti Antanas Malinovskis.

1789 m. Batakiuose gyveno tik 15 šeimų. To meto rašytiniuose šaltiniuose pradedama minėti „mažoji“ Batakių dvaro sodyba (Batakių dvaro palivarko), kurios medinių pastatų liekanas dar galime ir šiandien pamatyti Batakių kaime, apie 100 m į rytus nuo Batakių–Eidintų kelio, netoli Šešuvies intako Ančios kranto. Šioje

(Nukelta į 22 p.)

Viršuje – Batakių šv. Onos Marijos Motinos bažnyčios šventoriaus vartai, dešinėje – Batakių miestelio vaizdai ir Batakių šv. Onos Marijos Motinos bažnyčios (buvusios varpinės) kryžius

Baigiantis sunykti Batakių „mažojo“ dvaro sodybos (vietiniai ją dėl atokios vietos ir čia gyvenusių žmonių būdo vadina „Kuba“) centrinis pastatas

(Atkelta iš 21 p.)

sodyboje aptikta girnapsū, kurioje yra 1752 m. data.

Po 1795 m., sumažėjus Žemaičių vyskupijai, vyskupu tapus Juozapui Arnulfui Giedraičiui, buvo įkurtas naujas dekanatas – Batakių. J. A. Giedraičio laikais didžiausi vyskupijos dekanatai buvo Jonišio, Rietavo ir Batakių. Jiems priklausė po 12 parapijų. Kurį laiką Batakių dekanatas vyskupijos apybrašuose buvo vadintas „ant-

raisiais Varniais“. Šis dekanatas dar buvo ir XIX a. pradžioje.

1792 m. gegužės 6 d. Batakių parapijos klebono pareigas pradėjo eiti Jonas Dobkevičius. 1806 m. jis pasirašinėjo kaip Varnių dekanas.

1800–1803 m. iškilo Batakių klebonijos ūkiniai pastatai, 1804 m. pastatyta nauja klebonija.

1809 m. Batakių klebono jurisdikcijoje buvo 5 šeimos (apie 25–30 žmonių), tarp jų kubilius, degtindaris, 2 žydų šeimos.

1809 m. pab. arba 1810 m. pr. mirė Batakių klebonas Jonas Dobševičius, itin daug nuveikęs puošdamas senąją bažnyčią. Tais metais Batakių parapijoje gyveno 450 katalikų vyrų ir 471 katalikė moteris. Evangelikų liuteronų šioje teritorijoje tuo metu buvo atitinkamai 113 ir 132, o žydų tautybės žmonių – 30 vyrų ir 41 moteris.

Nuo 1810 m. rašytiniuose šaltiniuose minimas Batakių parapijos klebonas Feliksas Pšyjalgovskis.

1820–1821 m. vizitacijos dokumentuose nurodoma, kad Batakių dekanate buvo 12 parapijų, jose dirbo 32 dvasininkai. Dekanatui priklausė ir Pašaltuonio benediktinų vienuolynas, Šilalės, Tauragės, Kaltinėnų ir keletas kitų parapijų.

1823 m. pastatyta nauja, dviaukštė varpinė, šventorius aptvertas egliniais pusrąščiais, kurie buvo sutvirtinti tarp ąžuolinių stulpų.

1830 m. Batakių šv. Onos Marijos Motinos parapijoje buvo 277 namai. Juose gyveno 1 653 praktikuojantys katalikai ir 666 nepraktikuojantys (tikėtina, kad jie buvo evangelikai liuteronai).

Batakių miestelio Dvaro gatvė ir skveras (buvusi turgaus aikštė) Batakių miestelio centre

1830–1845 m. Batakių parapijos klebono pareigas ėjo teologijos magistras Andrius Dobševičius.

Tuo laikotarpiu šiose apylinkėse didžiausios buvo šios gyvenvietės: Lomių bajorkaimis (26 namai), Batakių miestelis (24 namai), Liaudginų bajorkaimis (18 namų), Varlaukio gyvenvietė (15 namų), Kasbarynų bajorkaimis (15 namų), Pašešuvio, Lankininkų kaimai (abiejuose po 14 namų), Mišeimių kaimas (9 namai).

1841 m. Batakių bažnyčiai priklausė 28 valakai ir 15 margų žemės, 24 baudžiauninkai ir 148,64 sidabro rublio. Prie bažnyčios gyveno 3 kunigai. Klebonas Andrius Dobševičius gaudavo 64 rublius metinės algos. Parapijoje buvo 2 221 katalikas, Batakių miestelyje – 154 gyventojai.

1845 m. Batakių parapijoje stovėjo Chžonstovskių, Lomių, Ožnugarių, Varlaukio koplyčios.

1884 m. įkurta Batakių evangelikų liuteronų parapija, pastatyta bažnyčia, kuri čia stovi iki šiol.

1846 m. Batakių parapijai priklausė Batakių miestelis, Asvyčių, Tadaušavos dvarai, Dugnų, Šiaudinės, Paupynės vienkiemiai, Čiuteikių, Devynakių, Eidintų, Gerviečių, Juodpetrių, Kasbarynų, Lankininkų, Liaudginų, Lomių, Melagiškės, Mickiškių, Minkšpaučių, Mišeikių, Ožnugarių, Pašešuvio, Rikiškių, Skliausčių, Steigvilų, Šveisčių, Vingiškių kaimai, Varlaukėlių, Karklotės, Varlaukio, Vėžlaukio bajorkaimiai.

XIX a. viduryje Batakių senasis (didysis) dvaras už skolas perėjo valstybės žinion.

1861–1862 m. Batakių dvarui priklausę valstiečiai sukilo. Maištą numalšino į dvarą atsiųstas rusų kariuomenės dalinys.

Dalis Batakių miestelio ir jo apylinkių gyventojų dalyvavo 1863 m. sukilime. Batakių apylinkėse veikė Dlusko-Jablonausko sukilėlių būrys, prie Batakių įvyko rusų kariuomenės mūšis su sukilėliais. Batakių vikaras Jonas Ragauskas buvo apkaltintas dalyvavęs sukilime ir įkalintas Kauno kalėjime (ten jis 1867 m. mirė).

Batakių miestelio reikšmė ėmė mažėti nutiesus Radviliškio–Tilžės geležinkelio liniją.

1865–1869 m. Batakių parapijos klebonas buvo Eligijus Montvila.

1866 m. Batakiuose prie bažnyčios įkurta pradžios mokykla, apmūrytas bažnyčios šventorius.

Batakių seniūnijos pastatas

Prie Batakių tvenkinio

1866 m. Batakių senojo dvaro sodybos centre statant liaudies mokyklą buvo nugriauta dalis senojo dvaro pastatų. Tada Batakių dvaro gyvenimas persikėlė į buvusio „mažojo“ Batakių dvaro sodybą, kuri buvo apie 1,2 kilometro į pietus nuo senojo dvaro centro

(Nukelta į 24 p.)

Batakių tvenkys. Čia yra stovėjęs senasis Batakių malūnas

2004 m. atstatyti kryžiai Batakių miestelio prieigose

Daug žalumos Batakių miestelio centre

(Atkelta iš 23 p.)

ir apie pusę kilometro į pietus nuo Batakių piliakalnio senovės gyvenvietės.

1874 m. Batakių parapijoje buvo 2 474 katalikai.

1884 m. įkurta Batakių evangelikų liuteronų parapija (tais metais, kunigo J. Pipiro paraginti, nuo vokiškai kalbančios Skaudvilės evangelikų liuteronų parapijos atsiskyrė lietuviškai kalbantys Batakių apylinkių liuteronai).

Batakių žydų kapines ženklina pastatytas paminklėlis ir likę kapinėse originalių formų antkapiniai paminklai. Nuotraukoje dešinėje: palaidojus Batakių malūnininko dukrą, jos antkapiniam paminklui panaudota pusė girnapusės

1884 m. liepos 13 d. padėtas kertinis Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios akmuo.

1885 m. Gerviečių kaime pastatyta Batakių evangelikų liuteronų parapijos bažnyčia. Ji pašventinta tų pačių metų spalio 27 dieną. Iki XX a. pr. ją 4–6 kartus per savaitę aptarnaudavo iš Tauragės atvykstantys ten gyvenę kunigai.

1886 m. Batakių miestelyje buvo 665 gyventojai.

1899 m. Batakių evangelikų liuteronų bažnyčioje pradėjo dirbti pirmasis šios parapijos nuolatinis sakytojas kantorius, religinės literatūros vertėjas Fridrichas Imma (šias pareigas ėjo iki 1910 m.). Jis iš latvių kalbos išvertė, 1907 m. lietuvių kalba išleido V. Plutės „Šventojo Rašto nusidavimus“. F. Imma mirė Batakiuose, palaidotas Mažintų kaimo liuteronų kapinėse.

XIX a. ilgą laiką Batakių bažnyčia buvo dekanato centras, kuris vienijo daugumą dabartiniame Tauragės rajone buvusių katalikų parapijų. Tuo laikotarpiu Batakių parapijoje buvo 3 129 gyventojai, o XX a. pr. Batakių katalikų parapija vienijo 3 314 tikinčiuosius.

1911 m. Batakiuose klebonavo Kazimieras Špakovskis.

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Batakiuose buvo valsčiaus savivaldybė, policijos įstaiga, vaistinė, mokykla, dvi parduotuvės, smuklė, malūnas. Miestelio aikštės pietinėje dalyje stovėjo žydų sinagoga (iki mūsų dienų neišliko).

Nepriklausomos Lietuvos metais Batačiai buvo valsčiaus centras, priklausęs Tauragės apskrčiai.

1922 m. pabaigoje Batakių liuteronų parapijoje pradėjo dirbti Samuelis Veirauchas. Šios parapijos reikalais jis rūpinosi iki pat 1926 metų.

1923 m. Batakių miestelyje, kaime, dvare ir geležinkelio stoties rajone iš viso buvo 72 sodybos, 655 gyventojai.

1928–1929 m. „mažąjį“ Batakių dvarą valdė Chžonstauskiai. Iš jų dvarą nusipirko Bikneriai. Jie dvarą valdė iki 1940 metų. Tuo laikotarpiu dvarui priklausė apie 200 ha žemės.

1928–1929 m. Batakių evangelikų liuteronų parapijoje dirbo Kau- no universiteto Teologijos fakulteto pirmosios laidos absolventas Hermanas Jeckelis. Tais metais buvo pastatyta mūrinė evangelikų liuteronų klebonija ir kantoratas, vėlesniais metais – keletas ūkinių pastatų. Kantorate gyveno sakytojas, buvo mokomi konfirmantai.

Tarpukario metais Batakiuose veikė Lietuvių evangelikų liuteronų sąjungos „Pagalba“ skyrius.

1939 m. Batakiuose buvo apie 800 gyventojų. Tuo metu čia veikė

valsčiaus savivaldybė, policijos nuovada, mokykla, paštas, sveikatos punktas, smulkaus kredito draugija, kooperatyvas, dvaro sodyboje – pieninė, kelios parduotuvės. Būta čia ir žydų sinagogos.

1941–1944 m. Batakiuose veikė šešių skyrių mokykla, vėliau, 1944–1949 m., – progimnazija, nuo 1949 iki 1956 m. – septynmetė mokykla. 1956 m. ji reorganizuota į vidurinę mokyklą, kuri veikia iki šiol.

Nuo 1944 m. ilgą laiką Batakių evangelikų liuteronų parapijoje dirbo buvęs konsistorijos reikalų vedėjas Mikas Preikšaitis. Jis turėjo didelę biblioteką, nuolat rūpindavosi parapijiečių švietimu.

Batakių evangelikų liuteronų parapiją, be jau paminėtų kunigų, yra aptarnavę ir J. Pipiras, M. Keturakaitis, G. Matisonas, A. Vymėris, Adolfas Keleris, vyskupas J. Kalvanas vyresnysis ir J. Kalvanas jaunesnysis.

Po Antrojo pasaulinio karo Batačiai tapo apylinkės ir kolūkių centru, priklausė Tauragės rajonui. Čia veikė vidurinė mokykla, ryšių skyrius, kultūros namai, biblioteka.

Batakių „mažasis“ dvaras pokario metais buvo nacionalizuotas. Tuo laikotarpiu centriniame XVIII a. statytame klasicizmo stiliaus įdomios architektūros dvaro pastate buvo įrengti butai, sodybos teritorijoje pastatyta daug menkaverčių medinių pastatų. Palaispniui tinkamai neprižiūrimi senieji dvaro pastatai ėmė nykti, o kartu su jais ir naujieji. Nesulaukė dvaras reikiamos pagalbos ir paskutiniaisiais dešimtmečiais, tad visiškai baigia sunykti.

Ši dvaro sodyba turėjo klasicizmo laikotarpiu dvaruose dažnai pasitaikiusį apvažiuojamąjį parterį. Iki 1944 m. sodyboje buvo unikali aštuoniakampė rausvo granito girnapusė, kurioje yra iškalta 1752 m. data (dabar girnapusė saugoma Tauragės „Santakos“ muziejuje).

1959 m. Batakiuose buvo 192 gyventojai.

1970 m. sudegė Batakių šv. Onos Marijos Motinos bažnyčia. Gaisro metu sunaikintas visas bažnyčios barokinis interjeras, daug kitų vertybių. Kiek nuošaliau nuo bažnyčios stovėjusi varpinė, kurioje saugomas 1676 m. Karaliaučiaus Šmidheno dirbtuvėse lietas varpas, išliko. Gaisro metu pavyko išgelbėti ir XIX a. II p. sukurtus nešiojamus altorėjus.

1989 m. vietoje sudegusios Batakių katalikų bažnyčios prie senosios varpinės pristatyta nauja Batakių bažnytelė. Perstatytą bažnyčią 1991 m. spalio 13 d. konsekrovo Telšių vyskupas Antanas Vaičius.

Garbingą Batakių istoriją vis dar liudija Ančios upės pakrantėje, netoli miestelio, esantys Rakauskų dvaro sodybos likučiai. Šio dvaro šeimininkas Kazimieras Rakauskas čia tašyto akmens užtvanka buvo užtvėnkęs Ančią, pastatęs tiltą, įrengęs dviejų vandens turbinų malūną, lentpjūvę, vilnų karšyklą, elektrinę. Iš viso Batakių seniūnijos teritorijoje yra buvę 4 dvarai: Batakių kaime – Bitneriui priklausęs dvaras, Norkiškės kaime – du Rakauskų dvarai ir Chražantauskio dvaras Lankininkų kaime.

Batakių miestelyje veikia vidurinė ir pradinė mokykla, paštas, biblioteka, kultūros namai, medicinos punktas, kelios parduotuvės, Batakių šv. Onos Marijos Motinos katalikų ir Batakių evangelikų liuteronų bažnyčios.

Šį kraštą savo sukurtomis medžio skulptūromis garsina tautodailininkė Ona Paulauskienė.

1996 m. Batakių miestelio buvusioje turgaus aikštėje pastatytas koplytstulpis su šv. Onos skulptūra (autorė Ona Paulauskienė)

1885 m. Batakių evangelikų liuteronų parapijos bažnyčia (Gerviečių k.)